

Bruken av historie i Putins Russland: Kremls søken etter konsensus 2000–2010

Abstract: The Use of History in Putin's Russia: The Kremlin and the Search for Consensus 2000–2010

Since the year 2000, the Russian government has been seeking to promote a new attitude to Soviet history – one that has been duly noted by commentators and researchers. This article argues that the conventional analysis offers a one-sided view of Putin's history politics. The core argument is that the Kremlin has sought to build consensus in a society that is deeply divided over its own history. In doing so, the Kremlin borrows from both sides of society's divide and is creating a new narrative that can constitute the basis for a shared understanding of the past. The problem is that the Kremlin's narrative simultaneously includes mutually exclusive understandings of Russian history and conflicting values, giving it an incoherent or dual nature. This kind of narrative is hardly an effective instrument towards achieving a genuine and durable consensus. Indeed, the irony is that the Kremlin's attempt to create a single historical narrative that can generate societal consensus merely perpetuates the very division that the Russian leadership seeks to overcome.

Keywords: politics of history, consensus, Kremlin, Russia, history narratives, history books

**Kristian Lundby
Gjerde**
M.Phil., vitenskapelig assistent,
Norsk Utenrikspolitisk Institutt (NUPI),
klg@nupi.no

Da Vladimir Putin i sin årlige tale til Den føderale forsamling i 2005 kalte oppløsningen av Sovjetunionen for det tyvende århundres «største geopolitiske katastrofe» (Kremlin.ru 2005a), var dette hverken første eller siste gang uttalelser fra Kreml om sovjetisk historie fanget vestlige kommentatorers oppmerksomhet. Allerede i sitt første år som president vakte Putin reaksjoner ved å introdusere et nytt sett av statssymboler, deriblant en nasjonalsang som beholdt melodien til den sovjetiske nasjonalsangen. Ikke bare har Putins fremstilling av den sovjetiske fortiden fått mye oppmerksomhet. Også måten Kreml har forsøkt å påvirke den russiske befolkningens historiesyn på – og ikke minst motivene som tillegges Kreml for å gjøre dette – har i økende grad ført til uro blant

observatører. Bekymringen nådde et toppunkt i 2007 da russiske myndigheter begynte å fremme en ny serie Kreml-støttede lærebøker i historie for bruk i russisk skole.

Selv om det er riktig at Kreml siden årtusenskiftet aktivt har søkt å fremme et nytt syn på sovjetisk historie, vil jeg i denne artikkelen hevde at den konvensjonelle analysen av Putins historierpolitikk – både i media og i akademisk litteratur – gir et ensidig bilde av hva som faktisk har foregått. Dette gjelder både det tilsynelatende likefremme spørsmålet om *hva* Kreml faktisk har sagt om sovjetisk historie, og den mer komplekse vurderingen av hvilke *motiver* Kreml har hatt for å engasjere seg i historiespørsmål på den måten de har gjort.

Målet er å bidra med et nytt blikk på Kremls tilnærming til sovjetisk historie i perioden 2000 til 2010. Artikkelen vil argumentere for at tre sider ved Kremls omgang med historien har blitt ensidig og utilstrekkelig belyst. Det første aspektet gjelder hva slags rasjonale Kreml har for å søke å påvirke befolkningens historiesyn. Inntrykket en kan få fra vestlig media er at Putin «oppmuntrer til Stalin-nostalgi for å bygge støtte til sitt eget autoritære styre» (Los Angeles Times 2009). Også akademiske analyser har i liten grad gått i dybden på russiske myndigheters tenkning rundt historiens rolle i samfunnet. Litteraturen har ofte pekt på mangelen på et oppgjør med fortiden etter tysk mønster (Adler 2001: 277), og på meningsmålinger som viser at befolkningen ikke kollektivt fordømmer Stalin og hans styre (Mendelson & Gerber 2005: 84; Mendelson & Gerber 2008: 132). Også analyser som bedre fanger Kremls bredere mål overdriver koherensen og underdriver de indre spenningene i Kreml (Enstad 2011).

Jeg vil argumentere for at å snakke om en «offisiell polering av Stalins bilde» (Nancy Adler sitert i Enstad 2011: 322) og «beslutt-somheten» (Enstad 2011: 332) i Kremls historierpolitikk bidrar til å skape et unyansert bilde av utviklingen i Russland siden 2000. Putins Kreml anser befolkningens syn på historien som en nøkkelfaktor i arbeidet med å konsolidere samfunnet etter 1990-tallets prøvelser. Målet har vært å bidra til en bred enighet om fortolkningen av fortiden, og det er først og fremst denne søkenen etter konsensus som kjennetegner Kremls forhold til historien. Gjennom å belyse spenningene mellom autoritære trekk og plasen demokratiske verdier har hatt i russiske myndigheters retorikk og tenking er artikkelen også en case-studie av det Richard Sakwa har kalt Russlands «dual state» (Sakwa 2010: 190).

Det andre aspektet som blir diskutert her gjelder kontekst, nærmere bestemt Kremls plass i den bredere russiske historiediskursen. Sistnevnte presenteres ofte som en kamp mellom Kreml og en liberal opposisjon (Gorenburg 2010; Greene, Lipman & Ryabov 2010; se også Enstad 2011: 332). Det *er* et klart skille mellom liberale eliter, som ser på fortiden som noe Russland må frigjøre seg fra for å kunne bygge en demokratisk fremtid, og konservative som, tvert om, ser tilbake på sovjettiden som en gyllen æra. Poenget her er at Kreml *ikke* tydelig faller ned på den ene eller andre siden. I sitt forsøk på å oppnå konsensus i samfunnet, tilfredsstillter ikke Kreml noen av sidene i historiestriden.

Dette leder over til det tredje aspektet – hva Kreml faktisk har sagt om sovjetisk historie. Kreml har ingen klar, koherent og entydig forståelse av sovjetisk historie. I sitt forsøk på å bruke historien som et instrument for å overskride splittelsen i samfunnet, har Kreml lånt elementer fra både de liberales og de konservatives historieforståelse for å skape et nytt narrativ som kan være grunnlaget for en konsensus. Problemet er at dette «Kreml-narrativet» inneholder gjensidig utelukkende fortolkninger av Russlands historie og er bygget på motstridende verdier. Kreml står dermed lagelig til for hugg fra *alle* sider i historiestriden. Et narrativ av denne typen kan vanskelig være et effektivt instrument for å oppnå en genuin og varig konsensus. Ironien er dermed at Kremls forsøk på å skape et historienarrativ som kan skape konsensus i samfunnet heller forsterker den samme splittelsen Kreml har søkt å overvinne.

Dette argumentet har blitt utviklet etter en omfattende nærlæsning av en rekke offisielle russiske kilder, uttalelser fra aktører i den bredere historiediskursen i Russland samt vestlig og russisk sekundærlitteratur. Under vil jeg først forklare noen sentrale begreper, før jeg i artikkelens tre hoveddeler vil diskutere henholdsvis Kremls bruk av historie, den bredere konteksten og Kremls eget narrativ.

Grunnleggende spenninger i Kreml

Russiske myndigheter under Putin og Medvedev – i det videre omtalt kollektivt som Kreml – fremstår ikke som en monolittisk aktør (Sakwa 2011: 109). Kreml har siden 2000 vært karakterisert av konkurranse mellom ulike fraksjoner innad i lederskapet – med Putin som den balanserende kraft i sentrum. Når ulike grupper har ulike ideologiske orienteringer (ibid.: 104), er det rimelig å

anta at de også presenterer ulike bilder av fortiden. Målet her har imidlertid ikke vært å kartlegge ulike fraksjoner, eller å identifisere marginale, radikale synspunkter representert innad i det russiske lederskapet, men å gjennomføre en dybdeanalyse av hovedstrømninger i sentrum av Kreml. At spenningene artikkelen avdekker også er dype og allestedsnærværende i Kremles sentrum, gjør funnene desto mer interessante. De vitner om selve fundamentet i Kremles tilnærming til historien.

Begrepet «narrativ» tillater oss å ha en dypere analyse av hvilke syn på historien som finnes i den bredere diskursen. Premisset er at når Kreml-ledere og andre aktører i historiediskursen snakker om historie, er deres uttalelser ikke bare «enkelstående beskrivelser av fortiden, men bidrar til å lage et «bilde av fortiden»» – en sammenhengende fortelling (Frank Ankersmit sitert i Roberts 2001: 11). Nye uttalelser får mening ut fra helheten, basert på narrativets verdier og indre logikk (Tannenwald 2005: 14-15). Slik bidrar Kreml, av og til eksplisitt, av og til implisitt, til å skape et narrativ med verdier og indre struktur. Å se på Kreml som én forteller, og på det totale bildet av fortiden Kreml skaper, som ett narrativ, hjelper oss å identifisere den indre spenning og inkohærens denne artikkelen konsentrerer seg om.

Bruken av historie – Kremles drøm om konsensus

Samfunnet vårt har ennå ikke utarbeidet en konsensus rundt vurderinger av hendelser i vår nære fortid. Derfor har vi heller ikke funnet ut hvordan vi skal tre inn i fremtiden. – Vladislav Surkov (Surkov 2007: 7)

Kreml har tillagt befolkningens historiesyn stor – og dyp – betydning, og har hatt en forbløffende tro på hva en «passende» forståelse av fortiden i befolkningen kan gjøre for Russlands utvikling. Det er en bredere samfunnsdiagnose som ligger til grunn for dette engasjementet. Kreml har ønsket sosial stabilitet og konsolidering, både som et mål i seg selv etter tiår med omveltninger, og som en forutsetning for styrkning av staten, økonomisk vekst og modernisering. Kreml anser mangelen på *konsensus* i samfunnet som en hovedhindring for å nå dette målet.

Allerede i sin programartikkel «Russland ved inngangen til et nytt årtusen», publisert få dager før han ble fungerende president nyttårsaften 1999, understreket Vladimir Putin at sosial stabilitet og konsolidering av samfunnet er nødvendige betingelser for å

gjenoppbygge Russland. Ifølge Putin var mangelen på «en enighet i samfunnet... om mål, verdier og visjoner» grunnen til at reformprosessen var så «langsom og smertefull» (Putin 1999). Lignende tanker har lydt utallige ganger siden det. I *sin* programartikkel «Fremad, Russland» klaget Dmitrij Medvedev over at Russland mangler en underliggende enighet om fundamentale spørsmål knyttet til utenrikspolitikk, det politiske systemet og andre nøkkelspørsmål, og at «en slik konsensus finnes i alle dagens demokratier» (Medvedev 2009).

Kremls opptatthet av behovet for enighet og sosialt samhold blir også reflektert i kalenderen.¹ Som en meta-kommentar til russiske myndigheters skiftende prioriteter ble årsdagen for bolsjevikerevolusjonen 7. november først omdøpt av Boris Jeltsin til «Dagen for enighet og forsoning», før Putin i 2005 flyttet fridagen til 4. november og ga den navnet «Den nasjonale enhetsdagen». Også partinavnet «Det forente Russland» er et uttrykk for vektleggingen av samhold og enhet. Partiets programdokument har utpekt samfunnsmessig konsensus [*obsjtsjestvennoje soglasije*] som et grunnleggende premiss for et vellykket Russland (Jedinaja Rossija 2009).

Kreml anser altså at konsolideringen av samfunnet er uløselig knyttet til utviklingen av en samfunnsmessig konsensus – at det er enighet i befolkningen rundt grunnleggende spørsmål. En felles forståelse av fortiden ses på som en sentral del av denne konsensusen. I stedet for å se på både mangelen på samhold i samfunnet og fraværet av konsensus om historien som resultatet av en mangel på enighet om fundamentale politiske verdier, tar Kreml en snarvei og betrakter mangelen på konsensus om historien som et eksogent, selvstendig problem, som – hvis det løses – vil føre til samhold og stabilitet i samfunnet.

Putins begrunnelse for å innføre nye statssymboler sier mye om dette grunnleggende trekket ved Kremls omgang med historien. I desember 2000 introduserte Putin en eklektisk samling bestående av trikolor-flagget, en nasjonalsang med melodien til den sovjetiske, et riksvåpen med tsartidens tohodede ørn og det sovjetiske røde flagget som de væpnede styrkers symbol. Til Dumaen sa Putin at disse symbolene skal tjene som forenende elementer i et samfunn dypt splittet i holdningen til fortiden. Han appellerte til de mange kritikerne av symbolene: «Jeg ber dere om

1. I denne artikkelen bruker jeg «sosialt samhold» som et synonym til det engelske «social cohesion»

å ikke dramatisere situasjonen, om å ikke reise uovervinnelige hindringer, om å ikke brenne bruer og om å ikke nok en gang splitte samfunnet» (Kremlin.ru 2000c).

Denne slående uvilligheten til å konfrontere mer dyptliggende årsaker til uenigheter i samfunnet ledet Richard Sakwa til å karakterisere denne talen som «a desperate attempt to come to terms with the past by drawing on the past» (Sakwa 2008a: 215). Retorikken rundt statssymbolikken reflekterer slik en bemerkelsesverdige tro på hva som kan oppnås dersom det nås en konsensus om fortolkninger av fortiden – og at en slik enighet kan nås uten å bli enige om mer grunnleggende verdier.

Det er en slik tilnærming som ligger til grunn når den tidligere sjefen for presidentadministrasjonen Sergej Narysjkin uttaler at «den politiske og moralske stabiliteten i samfunnet» avhenger av graden av historisk «opplysning» (Stenogramma zasedanij Komisii... 2010: 34–45), og konstaterer at denne kunne vært langt høyere – det er en «gjennomgående historisk forvirring, forfall i hodet til folk» (Narysjkin 2010).² Putin selv har også brukt mer fargerike uttrykk: «grøt i hodene! I samfunnet – grøt, i lærernes hoder – grøt!» (Iz stenografitsjeskogo ottsjeta... 2007: 28).³ Implikasjonen er at hvis bare befolkningen kan bli tilstrekkelig opplyst om historien, vil fundamentale sosiale og politiske problemer bli løst. Det er premisset for Kremles omgang med historien generelt – og lærebøker i historie spesielt.

Lærebøkene og forfalskningskommisjonen – to forsøk på å bidra til konsensus

For å løse problemet med denne «gjennomgående historiske forvirringen» har Kreml initiert flere prosjekter. Jeg vil her kort beskrive to av måtene Kreml aktivt har søkt å påvirke befolkningens historiesyn på – introduksjonen av en serie lærebøker i historie i 2007 og president Medvedevs etablering av en kommisjon for å motvirke forfalskning av historien i 2009.

Kreml anser lærebøker i historie som kanskje den viktigste måten å påvirke befolkningens historiesyn på, men har i hele Putin-perioden sett på de eksisterende tekstene som svært utilfredsstillende. Allerede i august 2001 slo statsminister Mikhail

2. Dette er et sitat fra Bulgakovs «Hundehjertet» (Bulgakov 1996: 37).

3. Uttrykket *kasja v golove* er langt mer idiomatisk enn den norske oversettelsen, men det er like fullt en fargerik beskrivelse av samfunnet.

Kasianov fast at myndighetene burde «gi mer oppmerksomhet til skolens lærebøker i historie» (Potapova u.d.). Kasianovs konklusjon var at det er «helt umulig å vite [*voobsjtsje ne ponjatno*] hva slags folk det kommer til å bli av våre avgangselever» (Vlasova & Lasjkina 2001). For å endre situasjonen utlyste myndighetene en lærebokkonkurranse med håp om at det skulle bli skrevet lærebøker som bedre passet Kremles tilnærming (Erokhina & Shevyrev 2006: 88–89; Sokolov 2008). Det ble kåret en vinner, men Kreml var tilsynelatende ikke helt fornøyd med resultatet – flere initiativ skulle komme.⁴ I 2003 ble Igor Dolutskijs lærebok i historie – hovedmålet for Kasianovs kritikk i 2001 – fratatt sin godkjenning for bruk i skolen fordi den var «for politisert» (*Vedomosti* 28. november 2003) og dertil fremstilte tsar-Russland, Sovjetunionen, 1990-tallet og Putin-perioden – hele Russlands historie – som mørke år med lite å være stolt over (Sherlock 2007: 169).

I 2007 brakte Kreml sitt engasjement i skolens historieundervisning til et nytt nivå ved å lansere en ny generasjon Kreml-støttede lærebøker i historie og samfunnslære, noe som førte til høylytte protester blant russiske liberale og i Vesten.⁵ Bøkene er basert på lærermanualer som ble presentert av utdanningsminister Andrej Fursenko og nestleder i presidentadministrasjonen Vladislav Surkov på en lærerkonferanse i juni 2007, før deltagerne neste dag ble invitert på besøk til Putin selv. Det er liten tvil om at lærebøkene er et resultat av en politisk ordre.⁶ Samtidig innrømmer ikke Kreml sin sentrale rolle i utgivelsen av lærebøkene – i seg selv et uttrykk for avstanden mellom Kremles retorikk og handlinger. De nye lærebøkene er ikke de eneste godkjente for bruk i skolen, men det er sterke insentiver for å bruke dem (Miller 2009). Ikke uten grunn hevder Elena Zubkova (2009: 863) at dette var «mer enn bare enda en lærebok: dette var en *policy* (...) en myndighetsversjon av historien spesielt utformet for skolen».

Et annet Kreml-prosjekt for å forene samfunnet gjennom historien var «Kommisjonen for motvirkning av forsøk på forfalskning av historien til skade for Russlands interesser». Daværende president Medvedev nedsatte kommisjonen i mai 2009 og opp-

4. For en analyse av vinnerboken, se Sherlock 2007: 173–176.

5. For en god redegjørelse og eksempler på misnøye, se Rybina 2007.

6. Om dette vitner informasjon fra forfatterne, det faktum at kontroversielle Kreml-sitater blir brukt som objektive beskrivelser, måten bøkene ble presentert på, og selve størrelsen på opplaget. Aleksei Miller peker på at russiske forlag ikke ville våget å trykke 250 000 eksemplarer hvis de ikke var sikre på etterspørselen (Miller 2009). Om Kremles rolle, se også Aron 2008: 2–3.

løste den i februar 2012.⁷ Ikke bare navnet, men også sammensetningen av kommisjonen fikk kritikere til å se orwellske trekk ved den. Kommisjonen var dominert av representanter fra myndighetene, og kun tre av 28 medlemmer var historikere (Polian 2010: 57–58).⁸ Stenografiske referater fra kommisjonens møter er tilgjengelige og jeg vil trekke på disse når jeg i det følgende skal diskutere spenningene i Kremles tilnærming til historien.

En positiv historie

Ovenfor har jeg argumentert for at Kreml aktivt har søkt å bygge et konsensus syn rundt historien, men de ønsker selvfølgelig ikke en hvilken som helst konsensus. Putin har selv åpent sagt at historiens viktigste rolle er å fremme «stolthet over historien og landet» i samfunnet generelt, ikke bare i skolen: Mens historikere på 1990-tallet «vektla det negative, fordi oppgaven var å ødelegge det gamle systemet», var oppgaven ifølge Putin nå «annerledes – en konstruktiv oppgave.» (Sokolov 2008; Sherlock 2007: 172). To av de mest sentrale forfatterne i kollektivet som står bak lærebøkene har en radikal forståelse av behovet for en positiv historie:

[H]istorie i skolen må være positivt ladet (...) Å fostre en negativ holdning til landets historie, å fremstille vårt lands fortid som et sort hull og å redusere det til en liste av forbrytelser og grusomheter vil bety (...) å gjøre den nye generasjonen til nevrotikere (...) I skolens historietimer skal en lære å elske Moderlandet. (Filippov & Danilov 2008: 4)

Dette poenget kan knapt bli overdrevet – det er gjennom en *positiv* konsensus og en befolkning som er *stolt* av fortiden at Kreml ser for seg at målet om et konstruktivt, konsolidert samfunn kan bli nådd.

Demokrati som kompliserende faktor

Til tross for all ikke-demokratisk politisk praksis har demokrati vært en nødvendig kilde til legitimitet for Putins Kreml. Derfor er referanser til verdien av demokrati allestedsnærværende i Kremles retorikk. I talen hvor Putin beskrev Sovjetunionens oppløsning

7. For en redegjørelse om kommisjonen, se Polian 2010. Se også Enstad 2011: 331–332.

8. Pavel Polian bemerket at kommisjonen var ment å befatte seg med «ikke alle forsøk på å forfalske historien, men bare de som har til siktemål å skade Russlands interesser», og at «kommisjonen vet hva Russlands interesser er, og hvordan man bestemmer hvorvidt disse interessene skades» (Polian 2010: 55).

som en geopolitisk katastrofe, fremholdt han også at Kremles viktigste mål er «å utvikle en demokratisk stat» og viktigheten av «demokratiske verdier» (Putin 1999). Da Putin talte på konferansen hvor de nye lærebøkene ble introdusert, understreket han motsetningen mellom fortidens uakseptable «styre av én ideologi» med dagens situasjon, hvor «demokrati er måten vårt samfunn og vår stat er organisert på» (Iz stenografitsjeskogo ottsjeta... 2007: 28, 35). Slik har en abstrakt idé om demokrati og pluralisme vært en nødvendig bestanddel, i det minste retorisk, i Kremles forestilling om et konsolidert samfunn. Dette forholdet har også avgjørende betydning for Kremles tilnærming til historien.

Den russiske statsviteren og filosofen Igor Kljamkin kobler den skarpe kontrasten mellom Kremles uttrykte idealer og den faktiske praksis til spørsmålet om konsensus:

... en stat som er tvunget til å skjule sin [autoritære] natur gjennom erklæringer om [demokratiske] ideologiske prinsipper som er den fremmed, vil ikke være i stand til å sikre en varig enighet i samfunnet [*obsjtsjestvennoje soglasije*]. Hva mer er, denne spenningen [*rassoglasovanije*] mellom prinsipper og politisk praksis vitner indirekte om mangelen på en slik konsensus. (Kljamkin 2005: 16)

Poenget hans er at Kreml ikke vil kunne fostre en konsensus i samfunnet, fordi Kreml ikke en gang er enig med seg selv.

Richard Sakwas idé om en «dual state» skiller seg fra Kljamkin ved å tilby en mer dynamisk forståelse av spenningsforholdet mellom demokratiske forpliktelser og autoritære praksiser i Kreml. For Sakwa er Putin-regimet fremfor alt definert av spenningen mellom to konkurrerende systemer: demokratiet som formelt, legitimerende rammeverk på den ene siden, og uformelle ikke-demokratiske praksiser på den andre (Sakwa 2010: 185). Et nøkkelpoeng hos Sakwa er at denne «dual state» ikke kan reduseres til simpelthen å være autokrati i forkledning. De demokratiske forpliktelsene har betydning – de «strukturerer og påvirker» hvordan politikken utøves – selv om denne politikken ofte ikke er demokratisk (ibid.). Dette kjennetegner også Kremles tilnærming til historien: At Kreml i sin retorikk holder fast ved verdien av demokratiske idealer har en reell innvirkning på diskursen om historiens rolle i samfunnet, og også på de historiefortolkningene Kreml tilbyr befolkningen.

Kremls gordiske knute

Kreml ønsker altså et konsolidert samfunn basert på en positiv konsensus rundt fortiden. I tenkningen om hvordan dette målet kan nås, er den prinsipielle spenningen skapt av demokratiske verdiers plass i Kremls retorikk av stor betydning. Kreml konfronterer ikke sine indre spenninger, og derfor fører ønsket om konsensus til forviklinger. Kreml klarer ikke å avgjøre i hvilken grad de egentlig ønsker ett felles historienarrativ. De finner ikke ut av hvordan man kan nå en viss konsensus og klarer heller ikke å avgjøre hva slags historieforståelse konsensusen skal innebære.

Det grunnleggende motsetningsforholdet står mellom ønsket om kontroll og styrbarhet på den ene siden og oppfatningen om at pluralisme er verdifullt og nyttig på den andre. Denne spenningen gjennomsyrer Kremls håndtering av historiesaker, og det beste eksemplet er lærebokdiskursen. Det er nesten et ritual for Kremlledere å understreke at de synes det er viktig med et mangfold av meninger og lærebøker, mens de samtidig uttrykker bekymring for «den andre ytterligheten», som Putin ordla seg i et møte med historikere i 2003:

Det er selvsagt et gode at vi nå har et stort mangfold [av lærebøker i skolen]. Vi bør være glade for at vårt lands historie ikke lenger blir fortolket fra ett partis ståsted, fra en ideologi (...) Men (...) det er utillatelig å gå til den andre ytterlighet. Moderne lærebøker (...) bør ikke være et åsted for nye politiske og ideologiske kamper. (Kremlin.ru 2003b)

Dette er et gjennomgående tema. Medvedevs syn på historiens instrumentelle rolle generelt og om lærebøker spesielt synes ikke å skille seg særlig fra Putins. For Medvedev er et mangfold av lærebøker «generelt en god ting», men for å unngå fundamental forvirring i den oppvoksende generasjonen må noen ting «bli tolket på samme måte i alle lærebøker» (Kremlin.ru 2009b). Fordi Kreml ikke konfronterer sine indre spenninger, er motsetningene allestedsnærværende i både retorikk og politikk. I et møte i «forfalskningskommisjonen» hevder en viseutdanningsminister først at et mangfold av lærebøker er av «særskilt betydning», før han så skildrer en ganske annen visjon:

Skolens arbeid kan bli flere hundre ganger mer effektivt dersom historieundervisningen kan trekke i samme retning som det budskap ungdommen mottar gjennom massemedia (...) Bare en slik felles innretning på vår innsats (...) vil være i stand til å bidra på en betydelig måte til å danne

en objektiv og positiv holdning hos ungdommen til fedrelandets historie. (Stenogramma zasedanij Komissii... 2010: 22–23)

Det er vanskelig å tenke seg hvordan en skal kunne kombinere pluralisme med en så uniform strategi. I stedet blir dette nok et eksempel på hvordan Kremls prioritet er å fremme samfunnets positive holdning til historien, ikke å fremme pluralisme.

Likevel tillater Kreml seg sjeldent å innrømme at de er fristet av muligheten til å påtvinge sitt syn, men synes i stedet å håpe at problemet vil løse seg selv, og at den ønskede konsensus vil vokse naturlig frem fra et splittet samfunn (se Putin 1999; Poljakov u.d.). Pål Kolstø har presist dissekert premisset for et slikt håp. Han observerer at Putin fremholder både «at det er en dyp splittelse i samfunnet, men også at et flertall av russere har felles mål og verdier», og konkluderer lakonisk: «Det er ikke åpenbart hvordan begge disse påstandene kan være sanne på en og samme tid» (Kolstø 2004: 4). Kreml synes å forsøke å løse problemet skapt av sin dualisme – den retoriske forpliktelsen til demokrati og pluralisme, og det sterke ønsket om å frembringe et forent, nesten uniformt, samfunn – ved å ikke ville konfrontere spenningen overhodet.

Mysteriet som kanskje ikke burde være et mysterium

På forfalskningskommisjonens andre møte bemerket historikeren Andrej Sakharov at det er et gap mellom oppgavene kommisjonen er ment å beskjeftige seg med og de diskusjonene som faktisk finner sted:

[V]i begynte med å snakke om forfalskning av historien til skade av Russlands interesser, men praktisk talt hele diskusjonen har dreid seg om et annet problem – problemet om hvordan vi skal forholde oss til Russlands historie (...) og fremfor alt Russlands historie i det tyvende århundret. (Stenogramma zasedanij Komissii... 2010: 41)

Sakharov antyder her at hverken kommisjonen eller Kreml har en etablert oppfatning av fortiden, og som vi skal se i neste seksjon er Kremls syn på historien virkelig uklart og indre motstridende. Det har stor betydning for spørsmålene jeg nettopp har diskutert. Et premiss som ligger til grunn for Kremls prosjekt for å oppnå konsensus om fortiden er at Kreml har en koherent forståelse av russisk historie, men Kreml er ikke en gang enig med seg selv. Det er knapt et lovende fundament for enighet i samfunnet i stort.

Resultatet er at den konsensus Kreml søker forblir ikke bare en drøm, men et ekte «mysterium», med kommisjonsmedlem Aleksandr Tsjubarjans ord:

I mange land hvor det ikke finnes lover [om lærebøker], er det likevel en form for bestemt konsensus. For meg er dette et veldig interessant mysterium. Så, de skriver lærebøker (...) Men det er veldig sjelden at noen skriver negativt om sitt eget land. Og det er ikke på grunn av noe påbud eller forbud (...) Det er en form for bestemt konsensus i samfunnet som gjør at man unngår slike ting. (Stenogramma zasedanij Komissii... 2010: 33)

Spørsmålet om konsensus i samfunnet forblir på flere måter et mysterium for Kreml. Ovenfor har jeg forsøkt å vise at Kreml kanskje ikke burde være så overrasket over utfordringene de møter.

Konteksten – et dramatisk mangfold av fortider

Den sovjetiske fortiden var en storslått omskaping av landet, ikke en rekke av forbrytelser, slik de prøver å overbevise oss om. Sovjetunionens historie er historien om masseheltemot og inspirert tjeneste for Fedrelandet. – Gennadij Ziuganov (Ziuganov 2009: 167)

Hele Russland er et stort Katyn, nesten oversådd med de navnløse gravene til millioner av ofre for regimet som hadde makten storparten av forrige århundre (...) Staten behandlet ikke befolkningen som sitt eget folk, og folket mottok fra staten fremfor alt undetrykkelse, fattigdom og død. – Sergej Karaganov (Karaganov 2010)

Det andre aspektet ved Kremles forhold til historien som bør diskuteres gjelder den diskursive konteksten. Hvis en løfter blikket bort fra Kreml og ser på hvordan andre russiske politiske eliter debatterer historie, blir det tydelig at mangelen på konsensus rundt russisk historie virkelig er iøynefallende.

Russisk historiediskurs blir ofte fremstilt som en kamp mellom et manipulerende Kreml og en liberal opposisjon (Gorenburg 2010; se også Greene, Lipman & Ryabov 2010). I virkeligheten representerer Kreml på ingen måte en ytterlighet i den russiske historiediskursen – og det har viktige implikasjoner for hvordan man bør oppfatte Kremles historieengasjement i stort. Den grunnleggende skillelinjen i den russiske historiediskursen går mellom liberale eliter som ser på fortiden som noe Russland må frigjøres fra for å kunne entre en demokratisk fremtid, og det en kan kalle

patriotisk-konservative eliter som tvert imot ser tilbake på sovjet-tiden som en stolt periode for Russland (Kljamkin 2005: 11).⁹ Den russiske befolkningen tilbys dramatisk forskjellige fortolkninger av fortiden, illustrert ved sitatene ovenfor.

Samtidig er elitediskursen kjennetegnet ved en unison *enighet* om at denne uenigheten er til hinder for en positiv samfunnsutvikling. For også liberale er enige med Kreml i at enkelte spørsmål er for viktige til å være uenige om. Partiet Jabloko har i en resolusjon nedfelt at en forutsetning for at Russland skal kunne utvikle seg i demokratisk retning, er at Sovjetunionens natur og forbrytelser blir anerkjent som sådanne og «ikke blir behandlet som historiske fakta som enkeltpersoner kan vurdere på ulike måter avhengig av deres erfaringer og politiske synspunkt» (Jabloko 2010: 83). Garri Kasparov, tidligere verdensmester i sjakk og opposisjonsaktivist, er i dette spørsmålet et ekko av Kreml: «Problemet er at vi i motsetning til modne demokratier ikke har utviklet et konsensus-syn på historien» (Kasparov 2005).

De liberales motstandere anser ikke kampen om historien for å være mindre viktig. For kommunistleder Gennadij Ziuganov, for eksempel, er ikke spørsmålet hvordan man kan konfrontere og overvinne en vanskelig fortid, men hvordan man kan stoppe «informasjonsterroren» og løgnene om Russlands historie som stammer fra både Kreml og de liberale, «en pågående kampanje for omskriving av historien» (Ziuganov 2008: 5). Både de som anklager Kreml for å rehabilitere sovjetperioden og de som mener Putin står i ledtog med de liberale og svartmaler den russiske fortiden, har dermed det til felles at de anklager Putin for å bruke, misbruke og forfalske sovjetisk historie for å endre samfunnet og legitimere dagens regime.

Det er derfor tre kjennetegn ved den bredere historiediskursen i Russland. For det første er det et dramatisk mangfold av historiefortolkninger som russiske eliter tilbyr befolkningen. For det andre er denne iøynefallende mangelen på konsensus ledsaget av unison enighet om problemene denne mangelen på konsensus skaper. Og sist, men ikke minst, er de liberale og de konservative, til tross for deres diametralt ulike syn på sovjetisk historie, begge misfornøyd med Kreml. Beskyldningene som rettes mot Kreml er også direkte motstridende. Kreml blir på en og samme tid anklaget både for å rehabilitere Stalin og for å fordømme ham, og begge

9. Som Johannes Due Enstad minner om, er ikke dette skillet synonymt med en venstre-høyre-akse i russisk politikk (Enstad 2011: 325).

anklagene er basert på antagelsen om at Kreml gjør dette for å legitimere sitt eget styre.

En slik situasjon illustrerer faktisk også den tosidige naturen til Kremls eget historienarrativ. Kreml tilhører hverken den liberale eller patriotisk-konservative leiren. Det er heller slik at Kreml under Putin har omfavnet begge disse så ulike prosjektene. Kreml har siden år 2000 i *sin* historiefortelling delt både de liberales retoriske demokratiske forpliktelser og de konservatives vektlegging av en stolt fortid.

Kremls narrativ – konsekvent inkonsekvens

Hele det 20. århundre er en avvisning av verdien til det menneskelige liv.
– Dmitrij Medvedev (Kremlin.ru 2009a)

Ikke på noen måte fortjener Sovjetunionen noen grunnløs fordømmelse:
Det er snakk om vår nære familie. Det er faktisk snakk om oss selv.
– Vladislav Surkov (Surkov 2007: 8)

Det tredje spørsmålet jeg vil diskutere er hva slags fortolkning av fortiden Kreml egentlig tilbyr. Russiske myndigheter har forsøkt å lage et narrativ som kan bringe samfunnet «sammen i ett rom» (Stenogramma zasedanij Komissii... 2010: 36), men Kreml låner fra inkompatible narrativer, og resultatet blir fylt av motsetninger og narrativ dissonans. Kremls narrativ er en positiv historie som vektlegger stolthet over fortiden og som samtidig tilbyr en historieforståelse basert på demokratiske, liberale verdier. At ønsket om å fremme stolthet og patriotisme har størst tyngde gjør ikke at denne dynamikken er uten betydning.

Dualiteten i Kremls historienarrativ er mer fundamental enn at russiske ledere sier ulike ting til forskjellige publikum. Hvilket publikum man henvender seg til er selvfølgelig ikke uten betydning, og Kremls tosidighet gir også fleksibilitet. Likevel er det denne artikkelens påstand at spenningen og dualiteten i Kremls narrativ går langt dypere enn som så. Både Putin og Medvedev er grunnleggende konsistente i sine redegjørelser for russisk historie; de tilbyr en tosidig vurdering som inneholder direkte motstridende fortolkninger.

Måten Putin og Kreml behandler Stalin på er et instruktivt eksempel. Mener Putin at Stalins plass i historien er, totalt sett, mest positiv eller negativ? I et spørsmål- og svar-program på rus-

sisk fjernsyn i 2009 svarte Putin på akkurat det spørsmålet. På den ene siden advarte Putin mot å fordømme Stalin:

Min oppfatning er at vi ikke bør gi noen totalvurdering... Vi vant den store fedrelandskrigen (...) Seieren ble oppnådd (...) Ingen har rett til å kaste stein på dem som organiserte og ledet oss frem til denne seieren, for hvis vi hadde tapt denne krigen, ville konsekvensene for vårt land vært langt mer katastrofale. (Moskva-putinu.ru 2009)

Likevel fortsatte Putin med noe som til forveksling lignet en forømmelse:

Alle de uenkelig positive tingene i denne tiden ble ikke desto mindre oppnådd til en uakseptabel pris (...) Millioner av våre landsmenn led under utrenskningene. En slik måte å styre en stat på, å oppnå resultater på, er uakseptabel. Det er umulig. Det er et ubestridt faktum at vi i denne perioden hadde å gjøre ikke bare med [Stalins] personlighetskult, men også med masseforbrytelser mot vårt eget folk. Dette er også et faktum. (ibid.)¹⁰

En forømmelse med henvisning til demokratiske verdier blir slik satt sammen med en advarsel mot fordømmelse, basert på et sterkt ønske om å fostre nasjonal stolthet.¹¹ Stalin forblir dermed mer et problem enn en ressurs i søket etter et positivt narrativ. Putin snakker praktisk talt aldri om Stalin på eget initiativ. Richard Sakwa har observert at det egentlig «ikke er plass til Stalin i Putins diskurs» (Sakwa 2008b: 217).

Putin har selv beskrevet kjernen i dette «problemet»: «Stalin var selvsagt en diktator (...) Problemet er at det var under hans ledelse landet seiret i andre verdenskrig, og denne krigen er i stor grad knyttet til hans navn. Det ville være dumt å ignorere denne omstendigheten» (Kremlin.ru 2002). For Kreml er seieren i andre verdenskrig den fremste kilden til et positivt narrativ om fortiden. Tatt i betraktning hvilken vekt Kreml legger på å forene befolknin-

10. Et graverende eksempel på vestlige medias dekning av Kremles forhold til historien er at Time-journalisten Simon Shuster valgte å overse denne andre delen av Putins svar, men la mye vekt på første del i sin artikkel «Rehabilitating Joseph Stalin» (Shuster 2009).

11. Også andre steder har Putin fordømt Stalin, og svært entydig. På en pressekonferanse i Tyskland oppfordret Putin til et «prinsipiell vurdering» av «Stalin-tidens diktatur» og dets «tallrike forbrytelser» og «politiske represjoner, deportasjoner av hele folkeslag». Også på hjemmebane har Putin sendt lignende signaler, som da han på en Kreml-seremoni snakket om «alle forsøkene» Stalin-regimet gjorde på å «ødelegge landets overlevelsessevne». Se Kremlin.ru 2005d; Kremlin.ru 2005b.

gen, er det betydningsfullt når Putin mener minnet om seieren mot nazistene overvinner «alle uoverensstemmelser i samfunnet» og «forener og forsoner alle i Russland» (Kremlin.ru 2000a).

Kreml benekter ikke Stalins ugjerninger. Men kritikken slutter egentlig der. Innrømmelsene av Stalins forbrytelser er bare en brikke i et større narrativ hvor det positive og stolte er de dominerende temaene og hvor Stalin nærmest blir frikjent på bakgrunn av triumfene han oppnådde.

Fordi den indre spenningen i Kremles håndtering av historien ikke har fått tilstrekkelig oppmerksomhet, har analytikere identifisert endringer og nyvinninger der det strengt tatt ikke er grunnlag for det. Thomas Sherlock skriver at Medvedev oppviser en ny tilnærming til historien ved å bruke ordet «totalitært» om Sovjetunionen, og siterer Putin fra 2009 for å underbygge at også han har endret sin diskurs i «betydelig» grad (Sherlock 2011: 99). Sherlock har rett i at begrepet «totalitarisme» tidligere hadde blitt kritisert som «et ideologisk våpen brukt av Vesten under den kalde krigen som kritikk mot Sovjetunionen og dermed også Russland» (ibid.), men saken er at også Putin selv ofte har karakterisert Sovjetunionen som et totalitært regime.¹² Også Sherlock, som ellers presist har beskrevet både hvor uensartet Kremles tilnærming til sovjetisk historie er og ønsket om en positiv historiefortelling, synes ikke å erkjenne i hvilken grad det positive Kreml-narrativet blir utfordret innenfra Kreml, til og med fra Putin selv.

Likeledes stemmer det at Gorbatsjov i mars 2011, i tilknytning til sin 80-årsdag, ble tildelt St. Andreas-ordenen «som et symbol på statens respekt for hans arbeid som statsleder» (jf. Enstad 2011: 339). Men det bør ikke nødvendigvis tolkes som en «sterk kontrast til den putinistiske historiepolitikken – og til Putins eget utsagn om at Sovjetunionens oppløsning var det 20. århundres største geopolitiske katastrofe» (ibid.). Også ti år tidligere, i forbindelse med sin 70-årsdag, ble Gorbatsjov hedret med en fortjenstorden for sitt «store bidrag til demokratisk reformer» (Antonov & Krasnikov 2006). Dersom en skal bruke statsordener til å si noe om Kremles forhold til historien, vil det først og fremst vise hvordan Putins Kreml har prøvd å omfavne hele sovjethistorien. Ikke

12. Ofte, men langt fra utelukkende, i intervjuer med utenlandske journalister. Også til et hjemlig publikum har Putin ikke hatt kvaler med å bruke begrepet «totalitært». Se f.eks. Kremlin.ru 2003a. Kremles egen nettside slo til og med fast at «utviklingen av sivile rettigheter fulgte ikke internasjonale standarder, men var underordnet målet om «å bygge kommunismen» under kontroll av en totalitær stat ledet av KPSS (Kremlin.ru u.d.).

bare har både Putin og Medvedev gitt statsordener til Gorbatsjov – de har også begge gitt ordener til Dmitrij Jazov – tidligere sovjetisk marskalk og en av kuppmakerne mot den samme Gorbatsjov i august 1991 (Kara-Murza 2009).

Denne dobbeltheten går igjen i hele Kremles tilnærming til fortiden. Selv om Putin har fått mest oppmerksomhet for sin uttalelse om Sovjetunionens oppløsning som det tyvende århundres største geopolitiske katastrofe, har han også rost både Jeltsin og Gorbatsjov for å ha fjernet et system som «det russiske folk ikke lenger holdt ut» (Kremlin.ru 2007).¹³ Det russiske folks «historiske valg» frigjorde landet fra et ideologisk og økonomisk blindspor (Kremlin.ru 2000b) og ledet også til slutten på den kalde krigen – nok en ting å være stolt over. Kreml finner stolthet både i Sovjetunionen og i Sovjetunionens kollaps.

Lærebøkernes narrativ

Hvordan passer så lærebøkene som i det ovenstående gjentatte ganger er blitt referert til, inn i dette bildet? Lærebøkernes uttrykte oppgave er at elevene skal «lære å elske fedrelandet» (Danilov & Filippov 2009: 242–243). Måten de gjør det på er, med Johannes Due Enstads formulering, «å anta ikke bare statens primat, men også styresmaktenes aprioriske legitimitet» (Enstad 2011: 329). Bøkernes uttrykte forklaringsmodell er å utdype «hvorfor en historisk aktør handlet som han gjorde og ikke annerledes» (Danilov & Filippov 2009: 5). Resultatet er at rasjonaliteten bak myndighetenes politikk fremheves, mens moralske spørsmål overses (Enstad 2011: 330).

Stalins valg presenteres for eksempel gjennomgående som å være eneste mulighet, og dermed *nødvendige*. Lærebøkene fastslår endog at «mobiliseringssystemet var uunngåelig» (Danilov & Filippov 2009: 242–243). Det er ingen liten detalj: «Mobiliseringssystemet» refererer til det stalinistiske systemet som sådan, utrensninger inkludert. Forfatterne tillater seg likevel ikke helt å fortie Stalins forbrytelser. Lærebøkene medgir at «fra ståstedet til den allmennmenneskelige moral kan død og ødelagte liv ikke rettfærdiggjøres» (ibid.: 257). Likevel forteller de kun i forbifarten at det under kollektiviseringen var «millioner av ofre» (Danilov &

13. Putin har slik forklart sin posisjon: «Vi kastet barnet ut med badevannet – det er problemet. Frigjøringen fra diktaturet hadde ikke behovd å bli fulgt av statens kollaps» (Kremlin.ru 2005c).

Filippov 2009: 264). Slik ordknapp kritikk står i sterk kontrast til lange avsnitt med blomstrende utlegninger om periodens «enorme suksesser» (ibid.: 265).

Lærebøkene oppnår å tegne et positivt bilde av sovjethistorien ved å «stykke den opp» i «adskilte biter» og fokusere på det positive.¹⁴ Stalin blir presentert som en normal leder, ikke som diktator eller masseorder, og hans utsagn blir brukt som nøytrale situasjonsbeskrivelser (for eksempel Danilov & Filippov 2009: 11–12). Teksten har én referanse til Stalins styre som «tyranni», men også denne referansen er pakket godt inn i et avsnitt hvor Stalin blir rost for å ha vunnet krigen (ibid.: 433).

Boken som omhandler tiden fra krigens slutt til våre dager, setter en tydelig ramme rundt sovjetisk historie fra 1945 til 1991 ved å beskrive den som «Sovjetunionens vei fra sin største historiske triumf til dens tragiske oppløsning» (Danilov, Fillipov & Utkina 2008: 5). Boken tilbyr følgende generelle vurdering av Sovjetunionen:

Sovjetunionen var ikke noe demokrati, men i den sosialpolitiske sfære var den et referansepunkt og et eksempel på et bedre og mer rettferdig samfunn for mange millioner mennesker over hele verden. Gjennom 70 år ble vestlige lands politikk justert til fordel for menneskerettighetene. Dette skjedde under en betydelig påvirkning fra Sovjetunionen, en gigantisk supermakt som hadde gjennomført en sosial revolusjon og seiret i den mest brutale krig. (Danilov, Fillipov & Utkina 2008: 6)

Det at Sovjetunionen ikke var et demokrati, presenteres som noe ikke meget viktig. Når læreboken i tillegg hevder at vestlige land i etterkrigstiden forbød kommunistpartier, og at i Vesten ble «enhver kritikk av den eksisterende orden behandlet som undergravende virksomhet», i den grad at det gled over i «krig mot all dissens», har det langtrekkende narrative konsekvenser (ibid.: 13). Selv om Sovjetunionen hadde problematiske sider, var disse aspektene enda verre i Vesten. Vestlige demokratier representerer med andre ord ikke en bedre politisk orden enn sovjetkommunismen. I lærebøkene fremstår Sovjetunionens politiske orden dermed som normal.

14. Med David Brandenbergers fargerike og treffende formulering: «Formally, everything is there that should be, but it is really just separate bits and pieces scattered about the text, reminiscent of the parts of a dismembered corpse that someone has tried to hide» (Brandenberger 2010: 827).

Ideer spiller i det hele tatt liten eller ingen rolle i lærebøkene. Anførselstegn blir brukt når man omtaler vestlige demokratier og perestrojka-æraens demokrater, og betydningen av kommunismen blir tonet ned – oppsummeringen av 1900-tallets første halvdel nevner ikke en gang at oktoberrevolusjonen i 1917 var kommunistisk (Danilov & Fillipov 2009: 4). I kapittelet om perestrojka blir glasnost og ytringsfrihet henvist til en avslutningsseksjon om kultur og «åndelig liv» (ibid.: 245).

Dette er altså måten lærebøkene prøver å oppfylle målet om at elevene skal lære å elske Russland, og den positive historiefortellingen er bøkens fremste kjennetegn. Men samtidig er problemene i Kremles prosjekt ikke noe annet sted så tydelige som i disse lærebøkene. Lærebøkene makter ikke å overskride splittelsen i samfunnet. De låner formuleringer og forklaringsmodeller fra vidt forskjellige og uforenlige narrativer og verdenssyn. I likhet med de liberale erklærer, eller rettere sagt *nevner*, lærebøkene at ingenting kan rettferdiggjøre 1930-tallets menneskelige lidelser, men lærebøkene rettferdiggjør dem likevel implisitt. Å bruke anførselstegn i omtalen av vestlige demokratier er ikke noen nyvinning i Russland, men når Kremles foretrukne lærebøker gjør det, flyter dette langt mindre naturlig ut av det uttrykte verdenssynet enn når overbeviste stalinister gjør det samme (jf. Mukhin & Sjabalov 2009: 254). Likeledes er det en egen sjanger i Russland som fremmer en mytisk forståelse av *sivilisasjonen* som drivkraft i historien – og at Stalin-tiden var en uunngåelig del av denne prosessen (Kara-Murza 2008: 432–434). Men når lærebøkene hevder at Stalins politikk var uunngåelig, fremstår det som logisk uholdbart på en helt annen måte. Og når Gennadij Ziuganov beskriver Sovjetunionen som et «fyrstårn» av håp for undertrykkede nasjoner, skaper det langt mindre narrativ dissonans enn når Kremles foretrukne lærebøker gjør det samme (Ziuganov 2009: 5).

Ikke alle spenningene i Kremles narrativ er nødvendigvis logisk motstridende. Det er ingen motsetning i å fordømme det sovjetiske systemet og samtidig hevde at det er ting fra sovjettiden som har verdi også i dag. Saken er likevel at summen av signalene Kreml sender ut utgjør et meget uklart bilde av fortiden. Selv innad i enkeltuttalelser avdekkes den fundamentale spenningen mellom historie vurdert utfra liberale verdier og fortolkninger ment for å fremme en positiv historie som kan forene Russland.

Kreml-ledere har i utallige varianter gjentatt «nødvendigheten av å utvikle felles vurderinger av de viktigste og mest sentrale hendelsene» i historien, (Stenogramma zasedanij Komissii... 2010:

21), men Kreml forteller selv en historie hvor Stalin er entydig fordømt, men ikke fortjener fordømmelse; hvor Stalin-tiden var både «ødeleggelse, ydmykelse og tilintetgjøring» og «mobilisering av samfunnet for et historisk gjennombrudd»; og hvor Sovjetunionen var både en «negasjon av menneskelig liv» og et eksempel på et «bedre og mer rettferdig samfunn».¹⁵ Ironien er at Kremles forsøk på å skape et historienarrativ som kan skape konsensus i samfunnet, heller forsterker det samme skillet Kreml har søkt å overvinne.¹⁶

Konklusjon

En historiekonsensus kan legitimere og styrke en politisk og samfunnmessig orden hovedsakelig på to måter: på en positiv måte (historie som en sekvensmessig utvikling til dagens samfunn) eller en negativ måte (historien som kontrast til dagens samfunn). Kreml avviser å bruke det negative, kontrasterende historiesynet som basis for mulig konsensus om sovjethistorien. De vil at den russiske befolkningen skal være stolte over historien (slik de patriotisk-konservative ønsker), men holder samtidig fast ved at dagens Russland er og må være demokratisk og dermed annerledes enn Sovjetunionen og tidligere russisk historie (slik de liberale ønsker). Disse to synene er imidlertid basert på vidt forskjellige verdier og vurderinger. Kreml ender opp med å peke på både dagens system og historien som noe godt, uten evne til å koble dem sammen gjennom et sekvensmessig, legitimerende narrativ. Denne artikkelen har utforsket spenningene det fører til. Heller enn å konfrontere disse spenningene og se et gitt historiesyn som resultat av et sett verdier, behandler Kreml historiefortolkninger som noe selvstendig og løsrevet fra verdier – noe som bare forsterker spenningene.

15. De fire sitatene er fra hhv. Medvedev 2009; Danilov & Filippov 2009: 243; Kremlin.ru 2009a; Danilov, Filippov & Utkina 2008: 6

16. Denne artikkelen har dreid seg om Kremles forhold til sovjetisk historie, men en kort kommentar om 1990-tallets plass i Kremles narrativ er påkrevet. De kaotiske 1990-årene har i så stor grad blitt brukt som Kremles viktigste «andre» for å understreke Putin-periodens suksesser og stabilitet at enkelte hevder at Putin har bygget hele sitt styre som en motsats til 1990-tallet (Kolesnikov 2010). Et negativt narrativ om 1990-tallet gjør at nåtiden virker positiv. Det er først og fremst gjennom narrativet om 1990-tallet at Putin rettferdiggjør sine politiske valg, særlig behovet for en sterkere stat. Hans narrativ om sovjettiden trekker ofte frem at den sovjetiske staten var for sterk. Vektleggingen av 1990-tallet som anomali bidrar også implisitt til at Sovjetunionen fremstår som normal og legitim, og bidrar ytterligere til uklarhetene i Kremles bilde av fortiden. For en god diskusjon om Kremles forhold til 90-tallet, se Zvereva 2008.

Hva så med selve Kremles drøm: Er konsensus nødvendig for sosialt samhold og konsolidering av samfunnet? Filosofen Nicholas Reschter mener at det viktige spørsmålet ikke er «hvorvidt man har en konsensus, men hvordan den ble dannet» (Reschter 1993: 156). For ham er en konsensus påtvunget befolkningen gjennom propaganda og ensretting noe helt annet enn en konsensus formet gjennom en åpen strid mellom ideer (ibid.).¹⁷ Aleksej Miller hevder at Kremles instrumentelle bruk av historien ødelegger muligheten for diskusjoner i samfunnet om historiespørsmål, til tross for at en pluralisme av oppfatninger finnes i samfunnet (Miller 2010). Følgen er at Kreml motvirker muligheten for at pluralismen kan være en basis for konsensus. I sin jakt etter konsensus erkjenner Kreml at dialog er å foretrekke fremfor påtvungne løsninger, men Putin-regimets todelte natur gjør at innsikten ikke forvandles til praksis. Både narrativet Kreml har frembrakt og måten de prøver å oppnå en konsensus i samfunnet på står dermed i fare for å virke mot sin hensikt.

Litteratur

- Adler, Nancy (2001) «In Search of Identity: The Collapse of the Soviet Union and the Recreation of Russia» i Alexandra Barahona De Brito, Carmen González-Enríquez & Paloma Aguilar (red.) *The Politics of Memory: Transitional Justice in Democratizing Societies*. Oxford: Oxford University Press (275–302).
- Andrejeva, Nadezjda (2008) Gibkij kurs istorii. *Novaja Gazeta* 10. januar. Tilgjengelig på www.novayagazeta.ru/data/2008/01/23.html. Lesedato 4. januar 2013.
- Antonov, Kirill & Nikita Krasnikov (2006) Ordena på raznarjadke. *Komsomolskaja pravda* 22. september. Tilgjengelig på www.kp.ru/daily/23777.4/57677/. Lesedato 4. januar 2013.
- Aron, Leon (2008) The Politics of Memory. *AEI Russian Outlook* 8. september. Tilgjengelig på www.aei.org/outlook/foreign-and-defense-policy/regional/europe/the-politics-of-memory/. Lesedato 23. januar 2013.
- Brandenberger, David (2010) A New Short Course? A. V. Filippov and the Russian State's Search for a 'Usable Past'. *Kritika: Explorations in Russian and Eurasian History* 10 (4): 825–833.
- Bulgakov, Michail (1996) *Hundehjertet: en uhyrlig historie* (oversatt av Erik Egeberg). Oslo: Solum.

17. Kremles prosjekt reiser også andre spørsmål. Er en positiv revurdering av historien nødvendig for å fostre en positiv holdning til landet? Tyskland erfaring tyder på noe annet.

- Danilov, A.A., A.V. Filippov & A.I. Utkina (red.) (2008) *Istorija Rossii 1945–2008: Utsjebnik dlja obsjtsjeobrazovatelnykh utsjrezjdenij*. Moskva: Prosvesjtsjenie.
- Danilov, A.A. & A.V. Filippov (red.) (2009) *Istorija Rossii 1900–1945: Utsjebnik dlja obsjtsjeobrazovatelnykh utsjrezjdenij*. Moskva: Prosvesjtsjenie.
- Dolutskij, Igor (2002) *Otetsjstvennaja istorija: XX vek, v.2*. Moskva: Mne-mozina.
- Enstad, Johannes Due (2011) Putinistisk historiepolitikk: Oppussing av fortiden i Putins Russland. *Nordisk Østforum* 25 (4): 321–344.
- Erokhina, Marina & Alexander Shevyrev (2006) «Old Heritage and New Trends: School History Textbooks in Russia» i Jason Nicholls (red.) *School History Textbooks Across Cultures: International Debates and Perspectives*. Didcot: Symposium.
- Filippov, Aleksandr & Aleksandr Danilov (2008) Ratsionalnyj podkhod: ob istoritsjeskoj missii i missii istorikov. *Nezavisimaja Gazeta* 17. september.
- Gorenburg, Dmitry (2010) The Politics of Russian History: Editor's Introduction. *Russian Politics and Law* 48 (4): 3–7.
- Greene, Samuel, Maria Lipman & Andrey Ryabov (2010) «Engaging History: the Problems and Politics of History in Russia» i Samuel A. Greene (red.) *Engaging History: the Problems and Politics of Memory in Russia and the Post-Socialist Space*. Carnegie working papers no. 2: 5–12.
- Iz stenografitsjeskogo ottsjeta o vstretse V.V. Putina s delegatami konferentsii (2007) *Prepodavanije istorii i obsjtsjestvoznanija v sjkole* 9: 27–35.
- Jabloko (2010) Overcoming Stalinism and Bolshevism as a Condition for Modernizing Russia in the Twenty-First Century. *Russian Politics and Law* 48 (4): 80–88.
- Jedinaja Rossija (2009) *Rossija: sokhranim i priumnozjim! Programmnyj dokument partii* 21. november. Tilgjengelig på <http://web.archive.org/web/20100330134153/http://edinros.ru/er/text.shtml?10/9535,110030>. Lesedato 4. januar 2013.
- Karaganov, Sergej (2010) Russkaja Katyn. *Rossijskaja gazeta* 22. juli. Tilgjengelig på www.rg.ru/2010/07/22/istoriya.html. Lesedato 4. januar 2013.
- Kara-Murza, Sergej (2008) *Sovetskaja tsivilitsatsija: ot natsjala do nasjikh dnei*. Moskva: Algoritm.
- Kara-Murza, Vladimir (2009) Marsjalu Jazovu vrutsjili orden. *Radio Svoboda* 3. november. Tilgjengelig på www.svoboda.org/content/article/1868445.html. Lesedato 4. januar 2013.
- Kasparov, Garri (2005) Zatsjem byt grazjdaninom (i utsjastvovat v politike). *Polit.ru* 17. mai. Tilgjengelig på www.polit.ru/lectures/2005/05/17/kasparov.html. Lesedato 4. januar 2013.
- Kljamkin, Igor (2005) «Nezaversjennoje prosjloe (predislovije redaktora)» i Aleksandr Akhijezer, Igor Kljamkin & Igor Jakovenko. *Istorija Rossii: konets ili novoje natsjalo?* Moskva: Novoje Izdatelstvo (11–18).
- Kolesnikov, Andrej (2010) Nekotoryje razmysljenija o trekh prezidentakh Rossii v svjazi s odnoj tolko-tsjto vjsjedsjej biografijej. *Russkij Zjurnal* 3.

- september. Tilgjengelig på www.russ.ru/layout/set/print//Mirovaya-povestka/Nekotorye-razmyshleniya-o-treh-prezidentah-Rossii-v-svyazis-odnoj-tol-ko-cto-vyshedshej-biografiej. Lesedato 4. januar 2013.
- Kolstø, Pål (2004) «Nation-Building in Russia: a Value-Oriented Strategy» i Pål Kolstø & Helge Blakkisrud (red.) *Nation-Building and Common Values in Russia*. Lanham: Rowman & Littlefield.
- Kremlin.ru (u.d.) Konstitusjonnyj protsess v Rossii. Tilgjengelig på <http://archive.kremlin.ru//articles/ConstHistory.shtml>. Lesedato 4. januar 2013.
- Kremlin.ru (2000a) Vystuplenije na prazdnitsjnom kontserte, posvjasjtsjenom 55-j godovsjsjine Pobedy v Velikoj Otetsjestvennoi Vojne 7. mai. Tilgjengelig på <http://archive.kremlin.ru/text/appears/2000/05/121060.shtml>. Lesedato 4. januar 2013.
- Kremlin.ru (2000b) Iz zapisi intervju amerikanskomu telekanalu ABC 2. juni. Tilgjengelig på <http://archive.kremlin.ru/text/appears/2000/06/125346.shtml>. Lesedato 4. januar 2013.
- Kremlin.ru (2000c) Zajavlenije Prezidenta Rossijskoj Federatsii V.V. Putina 4. desember. Tilgjengelig på <http://2002.kremlin.ru/events/112.html>. Lesedato 4. januar 2013.
- Kremlin.ru (2002) Intervju polskoj gazete *Gazeta Vyborkha* i polskomu telekanalu TVP 15. januar. Tilgjengelig på <http://archive.kremlin.ru/text/appears/2002/01/28773.shtml>. Lesedato 4. januar 2013.
- Kremlin.ru (2003a) Vstretsjja so studentami Kaliningradskogo gosudarstvennogo universiteta 27. juni. Tilgjengelig på <http://archive.kremlin.ru/text/appears/2003/06/47945.shtml>. Lesedato 4. januar 2013.
- Kremlin.ru (2003b) Vstupitelnoje slovo na vstretsjje s utsjenymi-istorikami 27. november. Tilgjengelig på <http://archive.kremlin.ru/text/appears/2003/11/56326.shtml>. Lesedato 4. januar 2013.
- Kremlin.ru (2005a) Poslanije Federalnomu Sobraniju Rossijskoj Federatsii 25. april. Tilgjengelig på http://archive.kremlin.ru/appears/2005/04/25/1223_type63372type63374type82634_87049.shtml. Lesedato 4. januar 2013.
- Kremlin.ru (2005b) Zakljutsjitelnoje slovo na tseremonii vruchenija gosudarstvennykh nagrad 5. mai. Tilgjengelig på <http://archive.kremlin.ru/text/appears/2005/05/87549.shtml>. Lesedato 4. januar 2013.
- Kremlin.ru (2005c) Intervju germanskim telekanalam ARD i TsDF 5. mai. Tilgjengelig på <http://archive.kremlin.ru/text/appears/2005/05/87570.shtml>. Lesedato 4. januar 2013.
- Kremlin.ru (2005d) Sovmestnoje intervju s Federalnym kantslerom FRG Gerkhardom Sjrederom gazete *Bild* 7. mai. Tilgjengelig på <http://archive.kremlin.ru/text/appears/2005/05/87603.shtml>. Lesedato 4. januar 2013.
- Kremlin.ru (2007) Intervju zjurnalu *Tajm* 19. desember. Tilgjengelig på <http://archive.kremlin.ru/text/appears/2007/12/154772.shtml>. Lesedato 4. januar 2013.

- Kremlin.ru (2009a) Stenografitsjeskij ottsjet o zasedanii Soveta po sodeistviju razvitiju institutov grazjdanskogo obsjtsjestva i pravam tsjeloveka 15. april. Tilgjengelig på <http://archive.kremlin.ru/text/appears/2009/04/215116.shtml>. Lesedato 4. januar 2013.
- Kremlin.ru (2009b) Razgovor s Dmitrijem Medvedevym. Otvety na voprosy vedusjtsjego programmy *Vesti nedeli* Evgenija Revenko 30. august. Tilgjengelig på <http://archive.kremlin.ru/text/appears/2009/08/221321.shtml>. Lesedato 4. januar 2013.
- Los Angeles Times (2009) Russia's Soft Spot for Stalin (editorial). *Los Angeles Times* 24. desember. Tilgjengelig på <http://articles.latimes.com/print/2009/dec/24/opinion/la-ed-stalin24-2009dec24>. Lesedato 4. januar 2013.
- Medvedev, Dmitrij (2009) Rossija, vpered!. *Gazeta.ru* 10. september. Tilgjengelig på www.gazeta.ru/comments/2009/09/10_a_3258568.shtml. Lesedato 4. januar 2013.
- Mendelson, Sarah. E. & Theodore P. Gerber (2005) Soviet Nostalgia: An Impediment to Russian Democratization. *Washington Quarterly* 29 (1): 83–96.
- Mendelson, Sarah E. & Theodore P. Gerber (2008) Us and Them: Anti-American Views of the Putin Generation. *Washington Quarterly* 31 (2): 131–150.
- Miller, Aleksej (2009) Istoritsjeskaja politika: update. *Polit.ru* 5. november. Tilgjengelig på www.polit.ru/lectures/2009/11/05/istpolit.html. Lesedato 4. januar 2013.
- Miller, Alexei (2010) Russia: Politics and History. *Russia in Global Affairs* 7. juli. Tilgjengelig på http://eng.globalaffairs.ru/print/number/Russia:_Politics_and_History-14896. Lesedato 4. januar 2013.
- Moskva-putinu.ru (2009) Spetsialnaja programma Razgovor s Vladimirom Putinyem. Prodolzjenije, 3. desember. Tilgjengelig på <http://2009.moskva-putinu.ru>. Lesedato 4. januar 2013.
- Mukhin, Jurij & Aleksandr Sjabalov (2009) *Potsjemu vrut utsjebniki istorii*. Moskva: Eksmo: Algoritm.
- Narysjkin, Sergej (2010) O staroj i novoj Rossii, ili postizjenije natsionalnoj istorii. *History.standart.edu.ru*. Tilgjengelig på <http://history.standart.edu.ru/Attachment.aspx?Id=10252>. Lesedato 4. januar 2013.
- Polian, Pavel (2010) For Whom Did the Tsar Bell Toll? *Russian Politics and Law* 48 (4): 54–69.
- Poljakov, Leonid (red.) (2008) *Obsjtsjestvoznanije: globalnyj mir v XXI veke. 11 klass*. Moskva: Prosvesjtsjenije.
- Poljakov, Leonid (u.d.) Sovmestimy li natsionalnyje interesy i liberalnaja ideologija? *History.standart.edu.ru*. Tilgjengelig på http://history.standart.edu.ru/info.aspx?ob_no=11704. Lesedato 4. januar 2013.
- Potapova, H. D. (u.d.) Sjkolnye utsjebniki o novejszej istorii Rossii: poetika i politika. *Politmemo.ru* u.d. Tilgjengelig på www.politmemo.ru/publication/school_history_book/. Lesedato 4. januar 2013.

- Putin, Vladimir (1999) Rossija na rubezje tysjatsjeletij. *Nezavisimaja Gazeta* 30. desember. Tilgjengelig på www.ng.ru/politics/1999-12-30/4_millennium.html. Lesedato 4. januar 2013.
- Reschter, Nicholas (1993) *Pluralism: Against the Demand for Consensus*. Oxford: Clarendon Press.
- Roberts, Geoffrey (2001) Introduction: the History and Narrative Debate, 1960–2000 i Geoffrey Roberts (red.) *The History and Narrative Reader*. London: Routledge (1–21).
- Rybina, Ljudmila (2007) Poslednij pisk istorii gosudarstva rossijskogo. *Novaja Gazeta*, 24. september.
- Sakwa, Richard (2008a) «Myth and democratic identity in Russia» i Alexander Wöll & Harald Wydra (red.) *Democracy and Myth in Russia and Eastern Europe*. London: Routledge (203–218).
- Sakwa, Richard (2008b) *Putin: Russia's Choice*. London: Routledge.
- Sakwa, Richard (2010) The Dual State in Russia. *Post-Soviet Affairs* 26 (3): 185–206.
- Sakwa, Richard (2011) *The Crisis of Russian Democracy: the Dual State, Factionalism, and the Medvedev Succession*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Sherlock, Thomas (2007) *Historical Narratives in the Soviet Union and Post-Soviet Russia: Destroying the Settled Past, Creating an Uncertain Future*. New York, NY: Palgrave Macmillan
- Sherlock, Thomas (2011) Confronting the Stalinist Past: The Politics of Memory in Russia. *The Washington Quarterly* 34 (2): 93–109.
- Shuster, Simon (2009) Rehabilitating Joseph Stalin. *Time.com* 22. desember. Tilgjengelig på www.time.com/time/world/article/0,8599,1949500,00.html. Lesedato 4. januar 2013.
- Sokolov, Nikita (2008) Vek surka, ili kratkaja istorija kolovrasjtsjenija rossijskikh utsjebnikov istorii. *Polit.ru* 15. oktober. Tilgjengelig på www.polit.ru/analytics/2008/10/15/history.html. Lesedato 4. januar 2013.
- Stenogramma zasedanij Komissii pri prezidente Rossijskoj Federatsii po protivodejstviju popytкам falsifikatsii istorii v usjtsjerb interesam Rossii (2010). Tilgjengelig på www.mgimo.ru/victory65/documents/stenogramma.pdf. Lesedato 4. januar 2013.
- Surkov, Vladislav (2007) *Osnovnye tendentsii i perspektivy razvitija sovremennoj Rossii*. Moskva: Sovremennaja gumanitarnaja akademija.
- Tannenwald, Nina (2005) Ideas and Explanation: Advancing the Theoretical Agenda. *Journal of Cold War Studies* 7 (2): 13–42.
- Vlasova, Ekaterina & Jelena Lasjkina (2001) Ministry isjtsjut osjibki v istorii Rossii. *Nezavisimaja Gazeta* 31. august. Tilgjengelig på www.ng.ru/events/2001-08-31/2_mistake.html. Lesedato 24. januar 2013.
- Ziuganov, Gennadij (2008) *Stalin i sovremennost*. Moskva: Molodaja Gvardija.
- Ziuganov, Gennadij (2009) *Na perelome*. Moskva: Molodaja Gvardija.

Zubkova, Elena (2009) The Filippov Syndrome. *Kritika: Explorations in Russian and Eurasian History* 10 (4): 861–868.

Zvereva, Galina (2008) 1990-e: zapomnit i... zabyt. *Otetsjestvennyje zapiski* 5 (44): 152–171.